

Hız. Peygamber'i Ahlâkî Bir Model Olarak Benimsemenin Önündeki Engeller Üzerine

Huriye Martı*

Öz

Cahiliye kelimesinin bir zihniyeti temsil ettiğinden hareketle düşünmeye başlayan bu makalede, cahiliyenin ahlâka bakan yüzüyle mücadelede Allah Resûlü'nün ne gibi adımlar attığı ve bu adımların günümüzde yinelenmesinin imkânı üzerinde durulmuştur. Nebevî ahlâka duyulan ihtiyaç bu kadar açıkken, Müslüman toplumlarda Hz. Peygamber'i ahlâkî bir model olarak benimseme başarısının neden bu kadar düşük olduğu sorgulanarak, söz konusu başarıyı etkileyen teoriye ve pratiğe dair engeller tartışılmıştır. Teorik engel ile kastedilen, sünnetin, "Allah Resûlü tarafından teşvik edilen ve şefaate vesile olan ama yaptırım taşımayan" bir diğer ifadeyle "yapılsa iyi olan ama yapılmazsa ceza gerektirmeyen" davranışlar şeklinde kodlanmasıdır. Bu durum, sünnetin ahlâka dair emirlerinin de en az hukuka dair emirleri kadar bağlayıcı olduğunun unutulmasına neden olmaktadır. Diğer taraftan Peygamber ahlâkının yeterince model alınmaması, hayat akıp giderken insanların kimi ya da kimleri model aldığı sorusunu akla getirmektedir. Bu bağlamda pratik engel ile kastedilen, Allah Resûlü'nü seven ve ona güvenenlerin, onunla özdeşim kurmak için ihtiyaç duydukları somut örneklerden mahrum olmalarıdır.

Anahtar Kelimeler: Peygamber, Model, Ahlak, Cahiliye

On the Obstacles to Adopt Prophet Mohammad (PBUH) as a Model

Abstract

Considering that ignorance is a mentality rather than a state, in this article, we discuss the method of Prophet Mohammad (PBUH) to struggle with ignorance and the possibility of applying the same method today in terms of morality. Besides we question the main reasons not to adopt Prophet Muhammad as a model in Muslim societies. We discuss the theoretical and practical obstacles of these reasons as well. What we mean by theoretical obstacle is the perception of Sunnah as "behaviors which are not obligatory but good to do". This perception leads to be forgotten that the commands of Sunnah related to morality are obligatory as much as the commands related to law. On the other hand the fact that morality of Prophet Mohammad has not been modelled enough reminds the question who has/have been modelled by people recently. In this context, what we mean by practical obstacle is the lack of embodiment to identify those who love and trust the Prophet Mohammad with him.

Keywords: Prophet, Model, Morality, Jahiliyyah

---

* Doç. Dr., Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
(huriyemarti@hotmail.com)

Giriş

Ahlâkî erdemlerin vazgeçilmezliği' prensibini risaleti boyunca dile getiren Hz. Peygamber'in, manevî çöküşün had safhaya ulaştığı bir dönemin insanını taşıdığı ahlâkî zirve hayranlık verici, bir o kadar da düşündürücüdür. Düşündürücüdür, zira güzel ahlâkın söylemden ziyade eyleme dönüşmesine duyulan ihtiyaç, zaman ve mekân tanımaz bir evrenselliğe sahiptir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in, ahlâkî değerleri yaşanılır kılma çabası sadece o güne özgü olmayıp, bugün de bizleri hayran bırakmaktan öte bir işlev taşımaktadır.

Tarih, gerek bireysel gerekse toplumsal anlamda bir ahlâk bunalımının yaşandığı, 'cahiliye çağı' olarak adlandırılmayı hak edecek nice zamanlara şahit olmuştur. Cahiliye kelimesinin bir zihniyeti temsil ettiğinden hareketle düşünmeye başlayan bu çalışmada, cahiliyenin ahlâka bakan yüzüyle mücadelede Allah Resûlü'nün ne gibi adımlar attığı ve bu adımların günümüzde de yinelenmesinin imkânı üzerinde durulacaktır. Nebvî ahlâka duyulan ihtiyaç bu kadar açıkken, Müslüman toplumlarda Hz. Peygamber'i ahlâkî bir model olarak benimseme başarısının neden bu kadar düşük olduğu sorgulanarak, söz konusu başarıyı etkileyen teoriye ve pratiğe dair etkenler tartışılacaktır.

Cahiliye (Ahlâkî Deformasyon)

Ahlâk algısının çocukluktan itibaren şekillendiği düşünülürse, Allah Resûlü'nün cahiliye gelenekleriyle pek çok ahlâksızlığı doğal karşılayarak yetişmiş zihinlerle muhatap olduğu söylenebilir. Zorbalık esasına dayalı olan, şiddetten, barbarlıktan ve güçlünden yana gelişen bir hayat anlayışında,¹ ahlâkî erdemleri menfaat uğruna hiçe sayan elit bir zümrenin bulunması şaşırtıcı değildir. Yönetenin ahlâkî düşünmeye ve davranmaya uğraşmadığı bir toplumda, yönetilenlerin faziletli olmaya ne derece önem vereceği de sorgulanabilir. Her ne kadar Arap toplumu, örfü gereği cömertlik, cesurluk, güvenilirlik, misafire ikram gibi birtakım meziyetleri yaşatmaya devam etse de bunlar, dönemin "Cahiliye" olarak adlandırılmasının önüne geçememiştir. Nitekim Habeşistan hicreti esnasında Necâşî'nin huzurunda söz alan Ca'fer b. Ebû Tâlib (ra) bu durumu şöyle özetlemiştir: "Ey hükümdar! Biz cahiliye toplumuyduk; putlara tapar, leş yer, çirkin işler yapardık. Akraba ilişkilerine değer vermez, etrafımızdakilere kötülük ederdik. Güçlülerimiz zayıflarımızı ezerdi."²

Bu dönemde hayatı anlamlandırmada kullanılan düşünce biçimleri, bakış açıları ve değer dizileri, risalet görevini üstlenen Hz. Peygamber (sav) tarafından değerlendirmeye tâbi tutulmuştur. Bu değerlendirme sonucunda İslâm'ın öngördüğü yeni ahlâk tasavvuru ile örtüşen alışkanlıklar

¹ Bk. Mustafa Fayda, "Câhiliye", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, VII,19.

² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I-VI, İstanbul t.y., I, 202.

pekiştirilmiş,³ Cahiliye'de fazilet sayılmalarına rağmen İslâm'a aykırı olan birtakım düşünce ve davranış modellerinin terk edilmesi istenmiş,⁴ ıslaha muhtaç olanlar ise törpülenerek ya da yeniden konumlandırılarak topluma sunulmuştur.⁵ Dolayısıyla Allah Resûlü'nün yirmi üç yıllık tebliği sosyal boyutuyla ele alındığında, bunu "devrim" gibi sosyoloji açısından da müphem olan köktenci bir yaklaşımla açıklamak yerine, toplumun doğal süreçte belirli bir değişim içinde süreklilik gösteren yapısını dikkate alan "sosyal akışkanlık" kavramıyla açıklamak daha uygun olacaktır.⁶

Bir ömrü şekillendiren çizgileri değiştirmenin zorluğu ortada olsa da, yılların alışkanlıklarıyla başa çıkmanın ve zihin kalıplarını sökerek yenilerini inşa etmenin güçlüğü tartışılmaz olsa da, Hız. Peygamber'in "Böyle gelmiş, böyle gider!" mantığını onaylamadığı görülmektedir. Bir diğer ifadeyle, yeni bir dini kabullendikten sonra eskiye dair olumsuz ahlâkî özelliklerin hâlâ muhafaza edilmesi, Allah Resûlü tarafından şiddetle kınanan bir tutumdur. Konunun en meşhur örneklerinden biri, Ebû Zerr'in, Bilâl-i Habeşî ile tartıştıktan sonra⁷ annesinin zenci olmasını dile getirerek onu aşağılaması, bu duruma öfkelenen Allah Resûlü'nün "Ebû Zer! Onu annesi sebebiyle mi

---

³ Meselâ Hız. Peygamber, Cähiliye devrinde kendisiyle ticaret ortaklığı yaptığı Sâib'e şu tavsiyede bulunmuştur: "Ey Sâib! Cähiliye çağında yaptığın faziletli işlere Müslüman olduğun dönemde de devam et. Misafiri ağırla, yetime ikram et ve komşuna iyi davran." (İbn Hanbel, III, 425)

⁴ Meselâ hac dönüşü eve kapısından değil de arkadan girmenin âdet edinildiği ve bunu yapmayanın kınandığı bir ortamda, Kur'an "İyilik, evlere arkalarından girmeniz değildir. Asıl iyilik, takva sahibi (Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşıyan) kimsenin davranışlarıdır." (Bakara, 2/189) mesajını vermiştir. Bk. el-Buhârî, Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, I-VIII, el-Mektebetü'l-İslâmî, İstanbul 1979, "Umre", 18, "Tefsîr" (Bakara), 29.

⁵ Meselâ "Zalim de olsa mazlum da olsa kardeşine yardım et!" şeklindeki cahiliye anlayışı tedavülden kaldırılmamış ama Hız. Peygamber tarafından ıslah edilmiştir. Bk. Buhârî, *Mezâlim*, 4, İkrâh, 7; Müslim, İbnü'l-Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahîh*, (Nevevî Şerhi ile birlikte) (nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), I-XIX, Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, Beyrut 1995, "Birr", 62-63.

⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Vejdi Bilgin, "Cähiliyeden İslâm'a: Değişim ve Süreklilik Bağlamında Sünnet", *Sünnetin Bireysel ve Toplumsal Değişimdeki Rolü Sempozyumu*, İlahiyat Derneği Yayınları, Konya 2008, s. 129-142; Nuri Tuğlu, "Hız. Muhammed'in Arap Toplumunda Meydana Getirdiği Sosyal Değişim: Medine Örneği", *IV. Kutlu Doğum Sempozyumu*, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Isparta 2002, s. 321-348.

⁷ el-Aynî, Bedruddin Mahmûd b. Ahmed, *Umdetü'l-kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I-XXV, Dâru İhyâi't-türâsî'l-Arabî, Beyrut, t.y., I, 208.

aşağıladın? Demek ki sen kendisinde hâlâ cahiliye izleri olan bir kimsesin!" buyurmasıdır.⁸

Burada işaret etmek istediğimiz nokta, Cahiliye'nin, sadece İslâm öncesi döneme has, sınırlı ve tarihte kalmış bir adlandırma değil, aksine bugüne de uzanan bir mantalitenin ve davranış bütünüünün ifadesi olduğudur.⁹ Cahiliye, insanların nefsanî ve keyfî arzularına köle oldukları, ilâhî kitaba tâbi olmayı reddettikleri, zulüm, sömürü, ırkçılık, grup ve kabile fanatizmi gibi damarlardan beslenerek ayakta duran yönetimlerin hâkim olduğu her zaman ve mekânda varlığını sürdürme imkânı bulacaktır.¹⁰ Nitekim Hz. Peygamber (sav) de cahiliye ile mücadele ederken, bu yerleşik zihniyeti terk etmenin zorluğunun farkında olduğuna işaret etmiş ve onun her çağda yeniden ortaya çıkabileceği endişesi taşıyan bir üslûp kullanmıştır.¹¹ Demek istediğimiz o ki, Asr-ı Saadet insanı için geçerli olan ahlâkî dönüşüm ve zihni yenilenme ihtiyacı bugün de geçerliğini korumakta, Resûl-i Ekrem'in bu amaçla attığı adımlar bugüne de ışık tutan bir önlemler manzumesi niteliği taşımaktadır.

Bugün (Nebevî Ahlâkı Yaşanılır Kılma)

Günümüzde ahlâkî bunalımın ne kadar derinden yaşandığını uzun uzun örneklendirmek, görünen köye kılavuzluk etmek olacaktır. "*Ben, ahlâkî güzellikleri tamamlamak üzere gönderildim.*"¹² buyuran bir Peygamberin örnek ahlâkına duyduğumuz ihtiyaç, gün gibi ortadadır. "Yeryüzü ahâlisine onun güzel ahlâkını model olarak sunmak" gibi bir ideali, realiteye yenik düşen bir hayranlıkla dinledikten sonra bir kenara koyduğumuzda, kendimizle yüzleşmemiz kaçınılmazdır.

Bugün Allah Resûlü'ne iman eden insanlar, onu model olarak benimsiyor mu? Benimsiyor ise ahlâkî tutum ve davranışlarının ne kadarını ona göre ayarlıyor? Ayarlama sorunu yaşandığı aşikârsa, insanımız bugünün

⁸ Buhârî, "İman", 22, "Edeb", 44; Müslim, "Eymân", 38-40.

⁹ Bk. Ramazan Altıntaş, *Bütün Yönleriyle Cahiliyye*, Ribat Yayınları, Konya t.y. , s. 11 v.d.

¹⁰ Fayda, "Câhiliye", *DîA*, VII, 19.

¹¹ Meselâ Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Ümmetimde Câhiliye âdetlerinden kalma dört şey vardır ki bunları (kolaylıkla) terk edemezler: Asaleti ile öğünme, başkasının soyunu kötüleme, yıldızları aracı kılarak yağmur isteme ve ölümlere feryatla yas tutma.*" (Müslim, "Cenâiz", 29)

¹² Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'* (nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), I-II, Dâru ihyâi't-türâsî'l-Arabî, Beyrut 1985, "Husnü'l-huluk", 8; el-Buhârî, Muhammed b. İsmail, *el-Edebü'l-Müfred* (nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1989, s. 104, hadis no: 273; el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn, *es-Sünenü'l-Kübrâ* (nşr. Muhammed Abdülkâdir Atâ), I-X, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 2003, X, 323, hadis no: 20782.

şartlarında Hz. Peygamber'in ahlâkî bir model olma vasfını kaybettiğini düşünüyor olabilir mi? Onun bu vasfı hâlâ taşıdığına dair inancı tam ise acaba onun ahlâkî özelliklerine dair yeterince bilgi sahibi değil mi? Peki, yeterince bilgisi olan ve hatta bu bilgiyi başkalarına da aktaran kimselerin Cahiliye mantalitesini besleyen yalan, dolan, hile, pusu dolu adımlarını nasıl anlamlandıracağız? Hz. Peygamber'in model alınmasını sağlamaya çalışan/çalışmakla görevli olan insanlar onu ne kadar model alıyor?

Muhataplarını bir iç gözleme davet eden bu sorulara cevap ararken pek çok yeni başlığa kapı aralamak mümkünse de,¹³ bu makalede nebevî ahlâkî model almanın önünde engel teşkil ettiğine inandığımız iki ana noktaya kısaca değinmekle yetinilecektir. Ahlâkın iki farklı boyutuyla örtüşecek biçimde, bu noktaların ilki teoriye/düşünceye, ikincisi ise pratiğe/davranışa yöneliktir. Şimdi söz konusu engellere yoğunlaşarak düşüncelerimizi derinleştirelim.

Teorideki Engeller (Hatalı Düşünce Kalıpları)

Öncelikle sünnetin ahlâka dair verilerine karşı Müslümanların nasıl bir algı geliştirdikleri tespit edilmelidir. Elbette inananlar için Hz. Peygamber'in ahlâkî öğretileri kutsal ve ahlâkî örneği tartışılmazdır. Ancak peygamber ahlâkının olanca saygınlığına rağmen gereğince modellenememesi, kanaatimizce "ahlâka dair hadislerin bağlayıcılığı" konusunda zihinlerde yer eden yanlış bir algıya ve "iman-ahlâk bağı"nın yeterince kavranamamasına gelip dayanmaktadır ki, teoriye/düşünceye dair engeller ile bu iki hâli kastetmekteyiz.

Sünnetin, "Allah Resûlü tarafından teşvik edilen ve şefaate vesile olan ama yaptırım taşımayan" bir diğer ifadeyle "yapılsa iyi olan ama yapılmazsa ceza gerektirmeyen" davranışlar şeklinde kodlanması ciddi bir problemdir. Bu durum, sünnetin ahlâka dair emirlerinin de en az hukuka dair emirleri kadar bağlayıcı olduğunun unutulmasına, dolayısıyla bağlayıcılığı göz ardı edilen ahlâkî emirlerin uygulanmamasına neden olmaktadır. Dinî hassasiyete sahip olan çevrelerde bile ibadete ve hukukî kaidelere gösterilen özenin ahlâka gösterilmemesi ve namaz, oruç, zekât gibi ibadetleri yerine getirmenin iyi Müslüman olmak için yeterli sanılması bu yanılmanın sonucudur. İbadete eğilip ahlâkî geride bırakma yanılığında düşen bireylerin, söz gelimi namazın sünnetlerine veya sünnet olan namazlara ziyadesiyle ilgi gösterirken; adalet, sadakat, vefa, cömertlik, tevazu gibi ahlâkî sünnetlere aynı hassasiyetle yaklaştıklarını söylemek zordur.

Oysa nebevî sünnet, hukuktan önce iman ve ahlâk temellidir. Allah Resûlü'nün tebliğinde ahlâk çağrısı daima iman çağrısı ile eş zamanlı yürümüş, ahkâma dair gelişmeler ağırlıklı olarak Medine dönemine

¹³ Mesela bk. Aynur Uraler, *Sünnete Uymanın Önündeki Engeller*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (İFAV), İstanbul 2000.

birakılmışsa da ahlâk öğretimi ilk günden başlamış ve son güne kadar devam etmiştir. Bu durumun en bariz örneklerini iman ile ahlâkî peş peşe dile getiren Mekki sûrelerin konu örgüsünde görmek mümkündür. Mesele şu ki, iman-ahlâk bağının vazgeçilmezliğini idrak edemeyen zihinler, iman-ahlâk birlikteliğini hayata yansıtma konusunda da başarılı ürünler sunamamaktadır.

Resûl-i Ekrem'in yaşamının dönüm noktalarında güçlü bir ahlâk vurgusunun okunması, onu bir ahlâkî model olarak benimseme gayretinde olan inananların dikkatinden kaçmamalıdır. Bir peygamber olarak görevlendirildiğini öğrendiği ilk gün titreyerek gelip üzerini örtmelerini istediğinde, eşi Hz. Hatice (ra), "*Hayır, korkma! Vallahi Allah seni asla utandırmaz. Çünkü sen, akrabalarını gözetir, doğru konuşursun. Gücsüzlerin sıkıntılarına ortak olur, fakirin ihtiyacını karşılırsın. Misafire ikramda bulunur, haklı olana yardım edersin.*"¹⁴ demiştir. Hz. Hatice'nin, Son Peygamber olan eşini tanımlarken kurduğu bütün cümlelerin onun ahlâkî erdemlerine dair olması elbette tesadüf değildir.

İlk vahyin ardından İslâm'a davetin henüz gizli sürdürüldüğü bir ortamda nebevî tebliği duyan Ebû Zer (ra), olanları araştırması için kardeşini Mekke'ye göndermiş, Resûlullah hakkında bilgi edinip dönen kardeşi ilk izlenimlerini şöyle dile getirmiştir: "*O zâtı gördüm. Ahlâkî güzellikleri emrediyordu.*"¹⁵

İlerleyen yıllarda Akabe Biati'nde Medineli erkek ve kadınlardan söz alan Hz. Peygamber'in kabulünü istediği şartlar, İslâm'ı seçenlerden beklentisini göstermesi bakımından önemlidir. Bu şartların ilki "Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak" şeklinde imanî bir prensip iken, ardından sıralananların tamamı ahlâkî kurallardır: Hırsızlık yapmamak, zina etmemek, haksız yere bir cana kıymamak, iftira etmemek ve çocukları öldürmemek.¹⁶

Ardından Resûlullah (sav) hicret etmiştir. Kendisini karşılamak üzere toplanan coşkulu kalabalığın arasında şehre girerken yeni tanıştığı bu insanlara ilk hitabı şöyledir: "*Ey insanlar! Aranızda selâmı yaygınlaştırın, yemek yedin, insanlar uykuda iken namaz kılın ki selâmetle cennete giresiniz.*"¹⁷ İlk öğretilenler yine ahlâkî erdemlerdir ve bunları işitenlerin arasında bulunan

¹⁴ Buhârî, "Bed'ü'l-vahy", 1; Müslim, "İman", 252.

¹⁵ Buhârî, "Menâkıbü'l-Ensâr", 33; Müslim, "Fedâilü's-Sahâbe", 133.

¹⁶ Buhârî, "Diyât", 2, "Menâkıbü'l-Ensâr", 43; Müslim, "Hudûd", 43-44.

¹⁷ et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *el-Câmiu's-Sahîh* (nşr. Ahmed Muhammed Şâkir), I-V, Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye, Beyrut 1987, "Sıfatü'l-Kıyâme", 42; İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd, *es-Sünen* (nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), I-II, Dâru'l-hadîs, Kahire 1994, "İkâmetü's-Salavât", 174; ed-Dârimî, Abdullah b. Abdurrahmân, *es-Sünen* (nşr. Fevâz Ahmed Zümerlî-Hâlid es-Seb' el-Alîmî), I-II, Dâru'l-kütübü'l-Arabî, Beyrut 1987, "Salât", 156.

Abdullah b. Selâm, Resûlullah'ı bu ilk görüşünü anlatırken "Yüzünü gördüğüm an, onun yalancı bir kimse olmadığını anladım." demektedir.

Mekke'nin fethi gerçekleştiğinde ise yıllar önce terk etmek zorunda kaldığı şehre muzaffer bir komutan olarak giren Allah Resûlü'nün verdiği ilk hutbe yine ahlâkî öğütlerle başlamıştır: "Ey insanlar! Allah cahiliye gururunu ve atalarla övünme âdetini kaldırmıştır. İnsanlar iki gruptur: Birincisi iyi, takva sahibi ve Allah katında değerli olan kişi, diğeri ise günahkâr, isyankâr ve Allah katında değersiz kişidir. Bütün insanlar Âdem'in oğullarıdır; Allah, Âdem'i topraktan yaratmıştır."¹⁸

Diğeri taraftan ahlâkın iman ile birlikte zikredildiği hadisler, inanan bir insan için güzel ahlâk sahibi olmaktan başka seçenek tanımamaktadır. Bunların belki de en kapsamlı olanı, "Müminlerin iman bakımından en mükemmel olanı, ahlâkî en güzel olanlarıdır."¹⁹ hadisidir. Bu hadis, müminlerin inanç bakımında sınıflanabileceğine işaret ederken, imanî olgunlaşma ile ahlâkî gelişim arasında doğru orantı kurmaktadır.²⁰

Bu değerlendirmeyi destekleyen ve imanlı olanın güzel davranışlar sergileyeceğini, kötü davranışlarda bulunanın ise imandan uzak kalacağını belirten birçok rivayet bulunmaktadır.²¹ Hz. Peygamber (sav) kimi zaman bir doğruyu alışkanlık edinmenin, Allah'a ve âhiret gününe iman etmenin gereği olduğunu söyleyecek kadar keskin konuşur.²² Kimi zaman da ahlâkî bir prensibe sadık kalmadıkça kişinin iman etmiş sayılamayacağından bahseder.²³ O kadar ki, selâmlaşma gibi bir nezaket kuralını ve inananları sevmeyi bile imanla birlikte zikreder: "İman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olamazsınız. Yaptığınızda birbirinizi sevebileceğiniz bir şey söyleyeyim mi? Aranızda selâmı yayın."²⁴

¹⁸ Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 49, "Menâkıb", 74; Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen* (nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd), I-IV, el-Mektebetü'l-İslâmî, İstanbul t.y., "Edeb", 110, 111.

¹⁹ Ebû Dâvûd, "Sünnet", 16; Tirmizî, "İman", 6, "Radâ", 11; Dârimî, "Rikâk", 74.

²⁰ el-Münâvî, Muhammed Abdürraûf, *Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Câmî's-Sağîr*, I-VI, el-Mektebetü't-ticâriyyetü'l-kübrâ, Mısır 1938, II, 97.

²¹ Meselâ "Zina eden kişi mümin olarak zina edemez. İçki içen kişi mümin olarak içki içemez. Hırsızlık yapan kişi mümin olarak hırsızlık yapamaz." Buhârî, "Eşribe", 1; Müslim, "İman", 57.

²² Meselâ "Allah'a ve ahiret gününe inanan, komşusunu incitmesin. Allah'a ve ahiret gününe inanan, misafirine ikramda bulunsun. Allah'a ve ahiret gününe inanan, ya iyi bir şey söylesin ya da sussun." Buhârî, "Edeb", 31, "Rikâk", 23; Müslim, "İman", 75.

²³ Meselâ "Kendiniz için istediğinizi kardeşiniz için de istemedikçe iman etmiş olamazsınız." (Buhârî, "İmân", 7; Müslim, "İman", 71); "Kul, şaka da olsa yalan söylemeyi ve haklı da olsa münakaşa etmeyi terk etmedikçe, iman etmiş olamaz." İbn Hanbel, II, 353, 364.

²⁴ Müslim, "İman", 93; Ebû Dâvûd, "Edeb", 130, 131; Tirmizî, "İsti'zân", 1.

Örnekler, ahlâk ile inanç arasında ne denli güçlü bir bağ bulunduğunu anlatmak için yeterlidir. Gönülden inanıyor ve ibadet hayatını canlı tutmak için gayret gösteriyor olsa da ahlâkî zaaflarını görmezden gelen hasta bir tutuma dair elbette birden fazla çözüm önerilebilir. Ancak burada öncelikli olarak gündeme taşımak istediğimiz çözüm, “iman-ahlâk birlikteliğinin zorunluluğuna dair bir zihniyet geliştirmek”tir. İmanın sadece kabulden ibaret olmadığı, bu kabulde başlayan bir değişim ve başkalaşım sürecini de içerdiği noktasında müminlerde bir farkındalık oluşturulmalıdır. Böyle bir farkındalık, iç kontrol mekanizmalarını harekete geçirerek dış güdümlü bir ahlâk denetimini sonlandırmak suretiyle başarıya çok daha kolay ulaşacaktır.

Böylelikle inandığı halde arzulanan ahlâkî düzeyi yakalayamamış fertler, “zihinsel dönüşüme odaklı” nebevî bir metot ile eğitilebilecektir. Nebevî metot diyoruz, zira insanda bir farkındalık oluşturarak hatalı davranışına sebep olan düşünce kalıbını keşfetmesine ve bunu düzeltmesine yardımcı olmak, Peygamber Efendimizin yöntemidir.²⁵ Düşünceden ziyade davranışlara odaklanarak emir ve yasak dilinden başka yöntem bilmeyen bir yaklaşım ise, başarısızlığa mahkûmdur. Hatalı düşünce kalıplarından beslenerek şekillenen bir yanlışı düzeltmek için uğraşmak, bir seferinde başarılı olsa bile her seferinde başarılı olamayacaktır. Bu sebeple yeni bir alışkanlık edinmek ve kötü alışkanlığı terk etmek gerektiğinde, bunun önce zihinsel olarak kararlaştırılıp sonra atılganlık göstermek suretiyle eyleme dönüşmesi istenmektedir.²⁶ Konumuzla ilintilendirmek gerekirse, inanan, ibadet eden ama nebevî ahlâka uygun davranmayan bir şahsiyetin “sünnetin ahlâka dair emir ve örnekliğini ikincil konuma iten” bir zihin kalıbına sahip

²⁵ Meselâ, Hz. Peygamber kölelik-efendilik ilişkisinin ahlâkî boyutunu düzenlerken öncelikle toplumda yaygın olan köle algısını değiştirmek için çaba sarf etmektedir. Zira câhiliye zihniyetinde kölenin ikinci sınıf varlık olduğu, dolayısıyla efendisinin onun üzerinde, dövmek ve fuhşa zorlamak dâhil, dilediği gibi tasarruf yetkisine sahip bulunduğu düşünülmektedir. Bu durumda Allah Resûlü, köleye iyi davranmaya ait ne kadar cümlesi varsa hepsini şu ilkeye dayandırmaktadır: “Köleleriniz sizin kardeşlerinizdir!” (Buhârî, “İman”, 22, “Edeb”, 44; Müslim, “Eymân ve’n-Nüzûr”, 10) Kişi, köleye bakışını, ‘mal’dan ‘kardeş’e yükselttiği anda zaten birçok hatalı tavrı da düzelecektir. Sonrasında sıralanan ‘yediğinden yedirme, giydiğinden giydirme, altında ezileceği işleri ona yüklememe ve şayet yüklerse yardım etme’ gibi tavsiyelerin hepsi bu yeni zihniyetle birlikte doğal olarak uygulanma fırsatı bulacaktır. Ayrıntılı bilgi için bk. Huriye Martı, “Hazreti Peygamber’in Ahlâkî Çöküşü Engellemede Düşünce Kalıplarını Değiştirme Yöntemi (İman-Ahlâk Bağının Vazgeçilmezliği Özelinde Bir Deneme)”, *Nebevî Mesajın Evrenselliği Sîret Sempozyumu*, İlahiyat Derneği Yayınları, Konya 2009, s. 168-182; Konuyla ilgili detaylı bilgi için bk. Ahmed Ürkmez, *Ahlâk Ekseninde Hadis*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2014.

²⁶ İ. Alattin Gövsa, *Çocukta Davranış Gelişimi*, Hayat Yayınları, İstanbul 1999, s. 43.

olduğu pekâlâ söylenebilir. Böyle bir zihin kalıbının yerine “imanın ahlâktan ayrı düşünülemeyeceği, inanmanın ve sünnete ittibanın ibadet kadar ahlâk da gerektirdiği” düşüncesi ikame edilmelidir.

Pratikteki Engel (Somut Ahlâkî Model İhtiyacı)

Makalenin girişinde yöneltilen sorulara döndüğümüzde, cevapların düşünsel boyutu ilgilendiren kısmından sonra davranışsal boyutu yani pratikleri ilgilendiren kısmına geçebiliriz. Peygamber ahlâkının yeterince model alınmaması, hayat akıp giderken insanların kimi ya da kimleri model aldığı sorusunu akla getirmektedir. Bir insanın bir başkasıyla özdeşim kurarak onu örnek edinmesinin altında yatan temel etken nedir? Araştırmacılara göre bu durumda söz konusu edilebilecek etkenlerden ilki sevgi, şefkat ve güvendir. İnsan muhabbet duyduğu, gönülden bağlandığı, inandığı ve otorite kabul ettiği, aynı zamanda onun da kendisini sevdiğine kanaat getirdiği kimseleri örnek alır.²⁷ Müslümanların geneli itibarıyla söylersek, Resûl-i Ekrem'e karşı duyulan sevgi ve güven konusunda bir sorun yaşanmamaktadır ki, inanan kitlelerin saygıda sonsuz, hürmet ve muhabbette eksiksiz olan tutumları ümit verici bir değerdir.

Model almayı kolaylaştıran ikinci önemli etken ise, model alınanın yakınında bulunmak, onunla uzun süre vakit geçirmek ve onu izleme şansına kavuşmaktır. Şurası bir gerçektir ki, örnek alma, dinlemekten çok gözlemekle olgunlaşan bir süreçtir. İnsan davranışı, bilinçli ya da bilinçsiz olsun, büyük oranda sosyal modelleri görmekle benimser. “Tavsiye”den ziyade “örnek olma”nın sonuca ulaştırıcı olduğu konusunda, Hudeybiye günü Resûlullah'ın sözlü emrine rağmen kurban kesip tıraş olmayan ve ihramdan çıkmayı geciktiren ashabın, Ümmü Seleme'nin tavsiyesi ile Hz. Peygamber'in bunları bizzat yaptığını gördüklerinde onu taklit ettikleri hatırlanabilir.²⁸

Peki, Hz. Peygamber'i görme bahtına erişememiş bugünün insanı için, onu model almasını zorlaştıran bu durum nasıl aşılacaktır? Kanaatimizce öncelikle insanımızın, inandığı Peygamber'in hayatını tanıması ve onun yaşam tarzını bütün boyutlarıyla öğrenmesi sağlanmalı; kısacası bugünün insanı “Görmesem de görmüş gibi oldum!” dediği bir anlatımla Peygamberine kavuşturulmalıdır. Allah Resûlü ile aşinalık kurulmasını sağlama yolunda her türlü kitle iletişim aracı kullanılmalı, sesli ve görüntülü teknolojilerden yararlanılmalıdır. İyi tanımamanın, zihinsel olduğu kadar duygusal uzaklaşmaya da sebep olduğu asla unutulmamalıdır.

---

²⁷ Detaylı bilgi için bk. M. Akif Kılavuz, “Anne Baba Örnek Davranışlarının Çocukların ve Ergenlerin Dinî Kişiliğinin Oluşumuna Etkileri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (2005/2), s. 45.

²⁸ Buhârî, “Şurût”, 15.

Öte yandan onu göremeyen insanlara, ona benzeyenleri gösterme yolunda çaba sarf edilmelidir. Bunun anlamı peygamber ahlâkı ile ahlâklanmış insanların azalması sebebiyle yaşanan boşluğun doldurulması için kolları sıvamaktır. İnsanlar Hz. Peygamber (sav) hakkındaki bilgi eksikliklerinin yanı sıra, örnek ihtiyaçlarını da giderememektedir. Şehirde, mahallede, sokakta ve evde onun ahlâkını yansıtan modellerin azalması, inananları her gün gördükleri olumsuz modelleri örnek edinmeye iten acı bir gerçektir. Bilhassa çocukların ve gençlerin Peygamberimizi bir sosyal model olarak görmeye ciddi anlamda ihtiyaçları vardır. Yetişmekte olan çocuğun kendi kendine “Ben kimim?” ve “Kime benzemeliyim?” gibi sorular sorduğu devrede kişilik artık toplumsal bir nitelik kazanmak için arayış dönemine girmiş demektir. İşte bu arayış içinde genç kim olduğunu, kime bağlanıp inanacağını, kime ve neye değer vereceğini bulmaya çalışır. Çevresinde daima “onun gibi olmak istediği” kişiler arar.²⁹ Oysa bugün hayran kalıp özdeşim kuracağı örnekler arayan taze zihinler, manevî değerleri hiçe sayan olumsuz örnekler sebebiyle kimlik krizi içinde bocalamaktadır.³⁰ Şu halde, Hz. Peygamber’i yansıtan örneklerin nasıl yetişeceği üzerinde strateji geliştirmek de en az onu anlatmak kadar önem arz etmektedir.

Model edinme, model şahsiyeti kendi hayatının gerçekleri ile uyuşturmayı ve bir bakıma onu kendi hayatına taşımayı da içeren bir süreçtir. Hem zaman hem de coğrafya bakımından çok uzakta kalan bir Peygamberi bugünle buluşturma noktasında çekilen sancılar Müslümanları pes ettirmekte; şartların farklılığı, ahlâkî değer ve tutumların da farklılığını hızlandırmaktadır. Şartlarını Hz. Peygamber’in yaşadığı zamanın şartlarından ayırıştırın insan, farkında olmadan varlığını da ondan uzaklaştırmaktadır. Ayrılık, uzaklık, farklılık ve tanımazlık üzerinden yaklaşıldığında model almak da imkânsızlaşmaktadır. Bu dünyanın başka bir dünya olduğuna inanan kafası karışık kalabalıklar, Allah Resûlü’nü ütöpik bir ahlâk abidesi olarak sevmekten ve anmaktan başka bir şey yapamaz hale gelmiştir. Bu durumda onu örnek almaları için ihtiyaç duydukları sevgi ve güvenin, görülen/işitilen/ulaşılabilen somut örnekler ile beslenmesi gerekmektedir.

Sonuç

Çizdiğimiz tabloyu karşımıza alıp konuşmak istediğimizde, iktisadî ve hukukî değişimlere ya da modern hayata dair sosyal dönüşümlere değil, ahlâka odaklanan bir bakışa ihtiyacımız olduğunu söylemek zor olmayacaktır. Aradan geçen asırlara ve kültürler arasındaki onca farka

²⁹ Kılavuz, “Anne Baba Örnek Davranışlarının Çocukların ve Ergenlerin Dinî Kişiliğinin Oluşumuna Etkileri”, s. 42.

³⁰ M. Naci Kula, *Kimlik ve Din (Ergenler Üzerine Bir Araştırma)*, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2001, s. 63.

rağmen “ahlâkî gerçeklikleri açısından insanın aynı insan olduğu” insanımıza hatırlatılmalıdır. Dine ve dindarlığa dair bütüncül bir sunum, ancak Peygamberimizi “hayatın içinden bir insan” olarak sunmakla gerçekleşebilir.³¹ Önce Peygamberinin hayatını ayrıntılarıyla öğrenen, ona aşinalık kesbeden, sonra da kendi yeteneklerini keşfeden, potansiyeline inanan, imkânlarını tanıyan ve sorumluluklarını üstlenen insanlar yetiştirmek, nebevî ahlâkın yaşanırılığını doğrudan etkileyecektir. Hz. Peygamber'in yüce ahlâkına dair bir örnek duyduğunda “İyi ama ben peygamber değilim!” diyen insanımızın düşünce dünyasına nüfuz ederek, ona bu cümleyi söyleten sebepler irdelenmelidir. Evet, Hz. Peygamber sıradan bir beşer değildi ve bugün hiç kimse vahiy alan bir peygamber olamaz. Ancak “yeryüzünün halifesi” sıfatıyla insanlık onuruna lâyık olmanın yolu, her çağda onu her hâliyle örnek almaktan ve ona en çok benzemekten geçmekte değildir.

Kaynaklar

- Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), *el-Müsned*, I-VI, İstanbul: y.y. t.y.
- Altıntaş, Ramazan, *Bütün Yönleriyle Cahiliyye*, Konya: Ribat Yayınları t.y.
- Aynî, Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed (ö. 855/1451), *Umdetü'l-kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I-XXV, Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî t.y.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn (ö. 458-1065), *es-Sünenü'l-Kübrâ* (nşr. Muhammed Abdülkâdir Atâ), I-X, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye 2003.
- Bilgin, Vejdi, “Câhiliyeden İslâm'a: Değişim ve Süreklilik Bağlamında Sünnet”, *Sünnetin Bireysel ve Toplumsal Değişimdeki Rolü Sempozyumu*, Konya: İlahiyat Derneği Yayınları 2008, s. 129-142.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail (ö. 256/869), *el-Câmiu's-Sahîh*, I-VIII, İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmî 1979.
- ___, *el-Edebü'l-Müfred* (nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), Beyrut: Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 1989.
- Dârimî, Abdullah b. Abdurrahmân (ö. 255/868), *es-Sünen* (nşr. Fevâz Ahmed Zümerlî-Hâlid es-Seb' el-Alîmî), I-II, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-Arabî 1987.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (275/889), *es-Sünen* (nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd), I-IV, İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmî t.y.
- Fayda, Mustafa, “Câhiliye”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, VII, 17-19.

³¹ Mevlüt Uyanık, “Gençlerimizin Din-kültür ve Kimlik İlişkinini Kurgulamasında Peygamberimizin “Bir Sosyal Model” Olarak Sunumu”, *Sünnetin Bireysel ve Toplumsal Değişimdeki Rolü Sempozyumu*, İlahiyat Derneği Yayınları, Konya 2008, s. 86.

- Gövsâ, İ. Alattin, *Çocukta Davranış Gelişimi*, İstanbul: Hayat Yayınları 1999.
- Hâkim en-Nisâbûrî, Muhammed b. Abdullah (ö. 405/1014), *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn* (nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ), I-IV, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye 1990.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd (ö. 273/887), *es-Sünen* (nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), I-II, Kahire: Dâru'l-hadîs, 1994.
- Kılavuz, M. Akif, "Anne Baba Örnek Davranışlarının Çocukların ve Ergenlerin Dinî Kişiliğinin Oluşumuna Etkileri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (2005/2), s. 41-58.
- Kula, M. Naci, *Kimlik ve Din (Ergenler Üzerine Bir Araştırma)*, İstanbul: Ayışığı Kitapları 2001.
- Mâlik b. Enes (ö. 179/795), *el-Muvatta'* (nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), I-II, Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsî'l-Arabî 1985.
- Martı, Huriye, "Hazreti Peygamber'in Ahlâkî Çöküşü Engellemede Düşünce Kalıplarını Değiştirme Yöntemi (İman-Ahlâk Bağının Vazgeçilmezliği Özelinde Bir Deneme)", *Nebevî Mesajın Evrenselliği Sîret Sempozyumu*, Konya: İlahiyat Derneği Yayınları 2009, s. 168-182.
- Müslim, İbnü'l-Haccâc el-Kuşeyrî (ö. 261/875), *el-Câmiu's-Sahîh*, (Nebevî Şerhi ile birlikte) (nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), I-XIX, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye 1995.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ (ö. 279/892), *el-Câmiu's-Sahîh* (nşr. Ahmed Muhammed Şâkir), I-V, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye 1987.
- Tuğlu, Nuri, "Hz. Muhammed'in Arap Toplumunda Meydana Getirdiği Sosyal Değişim: Medine Örneği", *IV. Kutlu Doğum Sempozyumu*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2002, s. 321-348.
- Uraler, Aynur, *Sünnete Uymanın Önündeki Engeller*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (İFAV) 2000.
- Uyanık, Mevlüt, "Gençlerimizin Din-kültür ve Kimlik İlişisini Kurgulamasında Peygamberimizin "Bir Sosyal Model" Olarak Sunumu", *Sünnetin Bireysel ve Toplumsal Değişimdeki Rolü Sempozyumu*, Konya: İlahiyat Derneği Yayınları 2008, s. 77-97.
- Ürkmaz, Ahmed, *Ahlâk Ekseninde Hadis*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2014.